

АЁЛЛАР ЎРТАСИДА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЧИЛИК: САБАБЛАР, ТАҲЛИЛ ВА ПРОФИЛАКТИК ЁНДАШУВЛАР

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 3-ўқув курси 320-гуруҳ курсанти

Ахмадова Хакимахон Фазлиддин қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Давлат-ҳуқуқий фанлар ва инсон

ҳуқуқларини таъминлаш кафедраси ўқитувчиси, майор

Ниматов Шерзод Ниматжонович

Аннотация

Ушбу мақолада профилактика инспекторларининг аёллар ўртасида рецидив жиноятчилиқни олдини олишдаги роли ва фаолияти ҳар томонлама таҳлил қилинган. Муаллиф аёллар жиноятчилиқининг ортишига таъсир этувчи асосий омиллар — ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлар, гендер тенгсизлик, таълим ва иш билан таъминлашдаги муаммоларни кўрсатиб, жиноятларнинг қайта содир этилиши (рецидив) ҳолатларига махсус эътибор қаратади. Мақолада рецидив жиноят тушунчаси, унинг ҳуқуқий асослари, аёллар учун хос хусусиятлари ва уларнинг олдини олишдаги профилактика инспекторларининг вазифалари чуқур ёритилган. Шунингдек, миллий қонунчиликда белгиланган махсус профилактика чора-тадбирлари, жамиятдаги стереотиплар, маҳалла ва давлат органлари ҳамкорлиги, ҳамда ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизмларининг аҳамияти таъкидланган. Илмий-амалий таҳлиллар, статистик маълумотлар ва рецидив ҳолатлар мисолида аёллар жиноятчилиқини камайитириш йўллари асосланган ҳолда таклиф этилган.

Калит сўзлар

Рецидив жинойт, аёллар жинойтчилиги, профилактика инспектори, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, жинойт ҳуқуқи, гендер тенглик, ижтимоий қўллаб-қувватлаш, жинойтларнинг олдини олиш, қонунчилик ислохотлари, маҳалла профилактикаси.

Жамият тараққиётида ҳуқуқ-тартибот тизимининг самарали фаолияти муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил 28 январдаги "Жинойтчиликка қарши курашиш ва жамиятда хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги чора-тадбирларни такомиллаштириш тўғрисида"ги фармонларидан бирида таъкидлаганидек: "Ҳар бир инсон ҳаёти ва шаънини ҳимоя қилиш, жинойтчиликка қарши самарали чоралар кўриш, жамиятда тинчлик ва осойишталикни мустаҳкамлаш — давлатимиз сиёсатидаги устувор вазифалардан биридир. Жинойтчиликка қарши курашиш, ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва жинойт содир этган шахсларни жамиятга қайта мослаштириш масалалари давлат сиёсатида устувор вазифалардан бирига айланди¹. Шу боис, жинойт содир этган шахсларни жамиятга қайта интеграция қилиш, уларни қайта жинойтга йўл қўймаслик учун профилактика тадбирларини самарали амалга ошириш зарурлиги кун тартибида турибди.

Ўзбекистонда аёллар томонидан содир этилаётган жинойтлар сонининг ошиши, уларнинг ижтимоий-иқтисодий шароитларининг ёмонлашиши билан боғлиқдир. Бу ҳолат, айниқса, оилавий зўравонлик, иқтисодий зўравонлик ва ижтимоий таъминотнинг етишмаслиги билан изоҳланади. Жаҳон банкининг ҳисоботида кўра, агар аёллар иқтисодиётда эркалар билан тенг қатнашса, мамлакат ЯМД 29%га ошиши ва 700 мингдан ортиқ одам камбағалликдан

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 28 январдаги ПФ-5948-сонли Фармони, расмий веб-сайт — <https://president.uz>
)

чиқиши мумкин². Ўзбекистонда аёлларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган қонунчиликда ўзгаришлар амалга оширилмоқда. 2023 йилда Жиноят кодекси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга оиладаги зўравонликка, жумладан, жисмоний, руҳий ва иқтисодий зўравонликка қарши курашиш бўйича ўзгартиришлар киритилди. Бу ўзгаришлар аёлларнинг жамиятдаги ўрнини мустаҳкамлашга қаратилган муҳим кадамдир³. Ўзбекистонда аёлларга нисбатан шаклланган стереотиплар, уларнинг меҳнат бозоридаги иштирокини чеклайди. Жаҳон банкининг тадқиқотига кўра, аёллар ва эркеклар ўртасидаги маош фарқи, жинсларга нисбатан шаклланган стереотиплар сабабли сақланиб қолмоқда. Ўзбекистонда аёллар томонидан содир этилаётган жиноятларнинг долзарблиги, уларнинг ижтимоий-иқтисодий шароитларининг ёмонлашиши, қонунчиликдаги ўзгаришлар ва жамиятдаги стереотиплар билан боғлиқдир. Бу муаммони ҳал қилиш учун қонунчиликни янада такомиллаштириш, аёлларнинг ижтимоий-иқтисодий шароитларини яхшилаш ва жамиятдаги стереотипларни йўқотишга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилиши керак.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда аёллар томонидан содир этилаётган жиноятчиликни камайтириш мақсадида қатор амалий чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан “Аёллар дафтари” тизими орқали ижтимоий қўллаб-қувватлаш йўналишида “Аёллар дафтари” тизими орқали ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича Ўзбекистонда ҳар бир маҳалла, туман, шаҳар ва вилоятда “Аёллар дафтари” ташкил этилган бўлиб, бу тизим орқали ишсиз ва муаммоларга дуч келган аёлларга ижтимоий ёрдам кўрсатилмоқда. Бу чора аёлларнинг иқтисодий мустақиллигини ошириш ва жиноятчиликка мойиллигини камайтиришга қаратилган⁴. Касб-ҳунарга ўқитиш ва бандликни таъминлаш дастурлари бўйича 2022 йилда аёллар орасидаги ишсизлик

² https://www.gazeta.uz/uz/2024/03/28/world-bank/?utm_source=chatgpt.com

³ https://www.gazeta.uz/uz/2024/03/05/world-bank-women/?utm_source=chatgpt.com

⁴ https://pm.gov.uz/ru/lists/view/2380?utm_source=chatgpt.com

даражасини икки баробар камайтириш мақсадида 80 мингдан ортиқ ишсиз хотин-қизларни давлат ҳисобидан касб-хунарга ўқитиш белгиланган. Бу чора аёлларнинг иқтисодий фаоллигини ошириш ва жиноятчиликка йўл қўйиш хавфини камайтиришга ёрдам беради.⁵ Шунингдек Ўзбекистонда қонунчиликни такомиллаштириш ва гендер тенглигини таъминлаш бўйича бир қатор муҳим чора-тадбирлар амалга оширилмоқда 2019 йилда Ўзбекистонда “Гендер тенглигини таъминлаш бўйича Миллий стратегия” тасдиқланган. Унинг асосий мақсадлари этиб, аёллар ва эркаклар ўртасида ҳуқуқий, ижтимоий ва иқтисодий тенгликни таъминлаш; аёлларнинг жиноятчилик ва ижтимоий ижро этиш тизимидаги ҳуқуқларини ҳимоя қилиш; гендер асосидаги ксенофобия ва зўравонликка қарши курашиш белгиланган⁶.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг **34-моддасида** “Шахснинг илгари қасддан содир этган жинояти учун судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиши — рецидив жиноят деб топилади”⁷ деб баён этилган. Мазкур жиноятнинг белгилари бўлиб: а) илгари судланганлик- Шахс аввал қасддан жиноят содир этган ва у учун суд ҳукми билан жавобгарликка тортилган бўлиши шартлиги; б) янги жиноят қасддан содир этилган бўлиши- Яъни шахс яна онгли равишда, атайлаб жиноят қилган бўлиши кераклиги; и) вақт жиҳатидан кейинги жиноят эканлиги- Янги жиноят аввалги жиноят учун судланганидан кейин содир этилган бўлиши керак; г) судланганликнинг амал қилиши- Илгари судланганлик ҳали тугамаган ёки қонунга кўра олиб ташланмаган бўлиши лозимлигини кўриш мумкин. Рецидив жиноятлар ўз моиятига кўра қуйидаги кўринишларда номоён бўлади. 1. Қайта жиноят қилишга мойиллик яъни рецидив жиноят шахснинг жиноий фаолликка мойил эканлигини кўрсатади. Бундай шахслар жамият учун яна жиноят содир этиш хавфини туғдиради. 2. Жазони оғирлаштирувчи ҳолат. Бунда рецидив ҳолати

⁵ https://www.gazeta.uz/uz/2022/01/03/poverty/?utm_source=chatgpt.com

⁶ <http://nhrc.uz/uz/news/gender-tenglik-milliy-strategiya-ustuvor-maqsadlar-istiqbol-vazifalari>

⁷ (www.lex.uz сайтидаги 111453-сонли манба)

суд томонидан одатда жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланади. Бу шундай шахсларга нисбатан қаттиқроқ жаза тайинланишига олиб келиши мумкин. 3. Жамият хавфсизлиги нуқтаи назаридан-Рецидив жиноятларнинг олдини олиш — ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг асосий вазифаларидан бири, чунки бундай шахслар жамият хавфсизлиги учун таҳдид солади. 4. Ҳуқуқий адолатни таъминлаш-суд қайта жиноят қилган шахсга жаза тайинлашда унинг аввалги қилмишларини ҳам инобатга олади, лекин ҳар бир ҳолатда шахснинг айбини алоҳида ўрганиб, адолат мезонини сақлаши керак. Хулоса қилиб айтганда Рецидив жиноят — бу шахс илгари жиноят қилиб, жазо олганидан кейин яна жиноят қилиш ҳолати бўлиб, у жамият ва давлат учун хавф даражаси юқори бўлган шахслар тоифасига киради. Шу сабабли, бундай шахсларга нисбатан ҳуқуқий чоралар қаттиқроқ белгиланади.

“Аёллар рецидив жинояти” деганда юридик термин сифатида махсус “аёлларга хос рецидив” тушунчаси йўқ. Лек, амалда, рецидив ҳолати айрим ижтимоий, сиёсий, гендер нуқтаи назаридан аёлларга нисбатан таҳлил қилинади. Масалан, бир аёл судланган ва озодликдан маҳрум қилинган, кейин яна жиноят қилаётган бўлса — у ҳолда у рецидив ҳолатига киради. Яъни, рецидивнинг жинсига узвий боғлиқ эмас, у умумий жиноят ҳуқуқий институтидир. Шу билан бирга, аёллар жиноят қилишига олиб келувчи омиллар — жамиятдаги гендер тенгсизлик, иқтисодий қийинчиликлар, ижтимоий изоляция ва бошқалар — рецидивнинг пайдо бўлишида муҳим рол ўйнаши мумкин. Лекин қонунчиликда рецидив аёллар учун алоҳида категория эмас. Қисқача Рецидив жиноят — аввал судланган шахснинг кейин яна қасддан жиноят содир этиши. “Аёллар рецидив жинояти” тушунчаси — ҳуқуқий жаҳатдан махсус белгиланмаган, лекин ижтимоий ва таҳлил нуқтаи назардан аёлларга нисбатан рецидив ҳолатларини ўрганиш мумкин.

Кўпчилик олимлар аёллар томонидан содир этилаётган жиноятлар асосан ижтимоий-иқтисодий шароитлар билан боғлиқ эканлигини

таъкидлайдилар. Масалан, камбағаллик, ишсизлик, оилавий муаммолар, таълимсизлик ва ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг етишмаслиги аёлларни жиноятларга мойил қиладиган асосий омиллар сифатида кўриб чиқилади. Ижтимоий психологиядаги олимлар, масалан, Леон Фестингер ва Роберт Мертоннинг назарияларига кўра, ижтимоий таъминот ва ресурслар етишмаслиги инсонларни қонунбузарликка мойил қилади⁸.

Айрим психологлар ва криминологлар аёллар ва эркакларнинг жиноятга аралашиш сабабларида психология ва биология жиҳатдан фарқ борлигини таъкидлайдилар. Масалан, аёллар одатда камроқ зўравонлик билан боғлиқ жиноятларга қўл урадилар, улар кўпроқ иқтисодий ёки психологик босим остида жиноятга киришадилар. Криминолог Керри Штейн ва бошқа олимлар аёллар жиноятлари кўпроқ оилавий муносабатлар, руҳий стресс ва ижтимоий босим билан боғлиқлигини таъкидлашади⁹. Айрим ижтимоий социологлар ва гендер тадқиқотчилари аёллар жиноятларининг камроқ кўриниши ва жамоатчилик томонидан кичикроқ эътибор қаратилишига эътибор қаратадилар. Бу эса, аёлларнинг жиноятга аралашиши кам ёки улар жиноятни бошқача усуллар билан содир этиши мумкинлигини кўрсатади.

Женевьева Стэди ва бошқа гендер тадқиқотчилари аёлларнинг жиноятга аралашишида жамиятдаги гендер роллари ва стереотиплар катта таъсир кўрсатади, деб ҳисоблайдилар. Баъзи олимлар аёллар жиноятларини камроқ содир этиши ёки камроқ жазоланишига ҳуқуқий тизимнинг таъсирини таъкидлайдилар. Улар аёлларга нисбатан жазолар кўпроқ юмшоқ ва жамият уларни “қўлимиздаги ҳалқа” деб қараши мумкинлигини таъкидлайдилар. Криминология мутахассиси Барбара МакКрамер жиноят тизимида гендер асосидаги фарқларни таҳлил қилиб, аёллар учун ижтимоий қайта интеграция имкониятларининг муҳимлигини таъкидлаган.

⁸ Манба: Фестингер, Л. "A Theory of Cognitive Dissonance", 1957; Мертон, Р. "Social Structure and Anomie", 1938.

⁹ Манба: Stein, K. "Women and Crime: Psychological Perspectives", 2010.

Леон Фестингер ва Роберт Мертон ижтимоий-иқтисодий сабабларга эътибор қаратади, аммо Керри Штейн психологик омилларни ҳам инобатга олишни муҳим деб билади. Бу жиҳатдан қаралганда, жиноят сабабларини ягона омил билан изоҳлаш ноаниқ, чунки бу муаммо комплекс хусусиятга эга. Женевиёва Стэди ва Барбара МакКрамернинг фикрларидаги тафовут — аёллар жиноятлари нима учун кам кўриниши ва уларга нисбатан жазоларнинг қандай бўлиши масаласи. Бу ерда эса жамият ва ҳуқуқий тизим ўртасидаги ўзаро таъсир ва таъсирчанликни аниқлаш муҳим. Аёллар жиноятларининг сабабларини тушуниш учун ижтимоий-иқтисодий, психологик, гендер ва ҳуқуқий тизим омилларини бир вақтда ўрганиш лозим. Олимларнинг фикрлари бир-бирига зид кўринса-да, улар бир-бирини тўлдириб, муаммони кенгроқ ва чуқурроқ ёритишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 май кундаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонун жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва профилактика қилиш соҳасини янада ривожлантириш мақсадида қабул қилинган¹⁰. Қонунга кўра профилактиканинг мақсад ва вазифалари этиб, ҳуқуқбузарликларни камайтириш, жиноят содир этилишининг олдини олиш, жамиятни, фуқароларни ҳуқуқий билим ва маданият билан таъминлаш, Жиноятчиликка мойилликни бартараф қилиш, ҳуқуқий тарбия ва ташвиқот ишларини ташкил қилиш кабиларни киритиш мумкин. Профилактиканинг шакллари ва механизмлари сифатида қонунда бир қатор профилактика механизмлари назарда тутилган бўлиб, жумладан маълумот-тарғибот ишлари: оммавий ахборот воситалари, таълим муассасалари, жамоат ташкилотлари орқали ҳуқуқий билимни ёйиш. ҳуқуқий тарбия: мактабларда, оилаларда, ташкилотларда ҳуқуқий тарбия бўйича дастурларни амалга ошириш. Ижтимоий-қўллаб-қувватлаш чоралари: жабрланган шахслар, жиноят содир

¹⁰ <https://lex.uz/uz/docs/2387357>

этиш эҳтимоли юқори гуруҳларга ижтимоий, иқтисодий кўмак бериш. Мақсадли профилактика — ҳуқуқбузарликка мойил шахсларга назарда тутилган таъсир чоралари қўллаш. Контрол ва мониторинг — профилактика чораларининг натижаларини назорат қилиш. ҳуқуқий чоралар — жиноят кодексидаги жазолар, жазони енгиллаштирувчи ва кучайтирувчи омиллар, жиноят содир этишдан қайтишни рағбатлантирувчи институтлар (масалан, ихтиёрий қайтиш)дан иборат.

Шунингдек қонунда аёллар жиноятчилигини олдини олишга қаратилган махсус профилактика чора-тадбирлари аниқ белгиланган. Қонуннинг 24-моддасида махсус профилактиканинг асосий мақсади сифатида аёллар ўртасидаги жиноятчиликнинг олдини олиш ва уларнинг ижтимоий мослашувини таъминлаш белгиланган. Қонуннинг 25-моддасида илгари судланган шахслар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган махсус профилактика чора-тадбирлари белгиланган. Бу чора-тадбирлар аёллар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишга ҳам қаратилган. Қонуннинг 27-моддасида вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган махсус профилактика чора-тадбирлари белгиланган. Бу чора-тадбирлар аёллар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишга ҳам қаратилган. Шу билан бирга, қонуннинг 29-моддасида яқка тартибдаги профилактика чора-тадбирлари, жумладан, профилактика суҳбати, расмий огоҳлантириш, ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирлари белгиланган. Бу чора-тадбирлар аёллар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган. Ушбу чора-тадбирларни амалга оширишда маҳаллий ҳокимият органлари, ички ишлар органлари, таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш муассасалари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамкорликда иш олиб боришлари керак. Шунингдек, қонуннинг 20-моддасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш

бўйича идоралараро комиссиялар ташкил этилиши белгиланган. Бу комиссиялар аёллар жиноятчилигини олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни мувофиқлаштириш ва амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. *Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш тўғрисидаги қонуни* ва унга боғлиқ бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда профилактика инспекторлари махсус профилактикани амалга оширишда қуйидаги муҳим вазифаларни бажариши белгилабю қўйилган. Уларга кўра

Аёллар ва бошқа махсус гуруҳлар билан ишлашда профилактика инспекторлари аёллар, вояга етмаганлар ва ижтимоий ҳимояга муҳтож бошқа гуруҳлар ўртасида жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларни олдини олишга қаратилган профилактик чора-тадбирларни амалга оширади. Улар махсус гуруҳларга кирган шахсларни профилактик ҳисобга олиш ва улар билан мунтазам ишлашни таъминлайди.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатишда инспекторлар ҳуқуқий тушунтириш ишларини олиб боради, аёллар ва бошқа фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини оширади, аёлларга қарши содир этилиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликлар, жумладан оилавий зўравонлик ва одам савдоси каби жиноятларнинг олдини олишга кўмаклашади.

Профилактик суҳбатлар ва кузатув: профилактика инспекторлари профилактик суҳбатлар ўтказади, илгари жиноят содир этган ёки жиноятчиликка мойил аёллар билан индивидуал ишлашни ташкил этади. Шу орқали уларнинг ижтимоий мослашувини таъминлаш ва жиноятчиликдан қайта четлашишга ёрдам беради.

Жамоатчилик ва идоралараро ҳамкорлик: Маҳаллий ҳокимият органлари, таълим муассасалари, саломатликни сақлаш идоралари, нодавлат нотижорат ташкилотлари билан ҳамкорликда профилактик тадбирларни ташкил этади ва уларнинг самарадорлигини оширади.

Назорат ва ҳисоботлик профилактика инспекторлари ўз фаолияти юритилаётган ҳудудда жиноятчилик ҳолатларини таҳлил қилади ва профилактика чораларининг самарадорлигини назорат қилади. Улар профилактика ҳисобидаги шахслар бўйича доимий ҳисоботларни тақдим этади. Хулоса қилиб айтганда профилактика инспекторлари аёллар жиноятчилигини олдини олишда махсус профилактикани амалга оширишнинг асосий ва фаол иштирокчиларидир. Улар маҳаллий жамоаларда ҳуқуқий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, профилактик суҳбатлар ўтказиш, кузатув ва жамоатчилик билан ҳамкорлик қилиш орқали аёлларнинг жиноятчиликдан ҳимоя қилинишига ҳисса қўшадилар.

Аёллар ҳолатида профилактика чоралари қуйидагиларни ўзида ҳисоблаш мумкин:

-Ижтимоий қўллаб-қувватлаш яъни оиланинг иқтисодий ҳолатини яхшилаш, иш билан таъминлаш, касб-ҳунар ўргатиш;

-Психологик ва ҳуқуқий тарбия аёлларга ҳуқуқий хабардорликни ошириш (қонуний имкониятлар, жиноят ҳуқуқининг салбий оқибатлари), психологик қўллаб-қувватлаш, стресс билан курашиш усуллари ўргатиш;

-Маҳалла ва жамоа ролининг кучайтирилиши бунда маҳалла, маҳаллий ҳокимлик, фуқаро жамиятлари орқали назорат, маслаҳат марказлари ташкил қилиш, жамоа даражасида аёллар учун дастак марказлари, ҳуқуқ клиникалари ишлаб чиқиши;

-Ҳуқуқий механизмлар-қонунчиликда жазоларни кучайтириш зарур бўлган ҳолларда, лекин одиллик принциpidан чиқмасдан, рецидивни олдини олиш учун махсус моддалар ва енгиллатувчи шароитларни этиб бориш (масалан, жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш).

Шундай қилиб, Рецидив жиноят — аввал судланган шахс яна қасддан жиноят содир этса, у рецидив ҳисобланади (ЖК, 34-модда). Аёлларга нисбатан рецидив жиноят ҳуқуқий жиҳатдан алоҳида категория эмас, лекин гендер

тахлил нуқтаи назаридан аҳамиятли. жиноятларни профилактика қилиш — қонунда белгиланган, жамиятда амалга ошириладиган чоралар тизими бўлиб, ҳукуқий, ижтимоий, тарбиявий механизмларни ўз ичига олади. Аёлларга нисбатан профилактикада ижтимоий қўллаб-қувватлаш, ҳукуқий ва психологик ёрдам, жамоат механизмлари муҳимдир.

2025 йилнинг 1 чорагида жиноят ишлари бўйича судланган шахслар орасида 1 708 нафар аёл бўлган¹¹. Ушбу даврда судланганлар умумий 15 369 нафарга тенг бўлиб, улардан 13 611 нафар эркак, 1 708 нафар аёлдир. ¹²Демак, аёллар жиноят ишларида иштирок этиши нисбатан пастроқ улушни ташкил қилади. Бу маълумотлардан кўриниб турибдики, аёллар жиноятчиликка мойиллик жиҳатдан мужда камроқ таркибда Судланганларнинг жиноят статистикасида баъзи ҳолатларда ички ишлар органлари ходимлари томонидан жиноятларни яшириш ва ҳисоботларда жиноятлар сонини камайтириш учун “иссиҳсий сана” ёки “ескй йил” санасини қўллаш ҳолатлари қайд қилинган. 2023 йилда профилактик ҳисобда турган 1 234 киши орасида 752 нафар илгари судланган шахслар бўлиб, улар орасида қайта жиноят содир этиш ҳолатлари ҳам бўлган.

Статистикада аёллар рецидив жиноятлари бўйича алоҳида цифрлар кам, аммо юқоридаги маълумотлардан бир неча гипотезалар ва таҳлил олиб чиқиш мумкин:

-Аёллар орасида умумий жиноятларда иштирок нисбатан паст бўлганлиги сабаб, рецидив имкониятлари ҳам нисбатан чекланган бўлиши мумкин.

-Агар аёллар жиноят содир этган бўлса, уларнинг қайта жиноят қилиш эҳтимоли — ижтимоий, иқтисодий ва ўзини таъминлашга бўлган имкониятлар билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Масалан, оиладаги зўравонлик, ажралганлик,

¹¹ <https://daryo.uz/uz/>

¹² <https://daryo.uz/uz/>

иктисодий қийинчиликлар — бу омиллар рецидивга олиб келувчи рискларни ошириши мумкин.

-Аёлларга нисбатан зўравонлик жиноятлари, шахсий муносабатлардаги низолар, ўзини ҳимоя қилиш ҳолатлари жиноятлар рангини ва малакалашни мураккаблаштиради — баъзан шахсий ҳимоя қилиш ҳаракатлари жиноятга айланиб кетиши мумкин (масалан, эридан ҳимояланиб, айрим ҳолларда жазо доирасига кириши)¹³.

-Жиноят ҳуқуқий система ва суд амалиётлари рецидивга қарши профилактик чораларни самарали ташкил қилмаган ҳолда ёки назорат, қафолат механизмлари етарли бўлмаганда, қайта жиноят қилиш ҳолатлари кучайиши мумкин.

Аёллар учун рецидивни олдини олиш учун қуйидаги ишлар муфид бўлиши мумкин:

-Ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ресурслар яратиш-қарз, микрокредитлар, грантлар орқали аёлларни молиявий мустақилликка тортиш, касб-хунар ўргатиш марказлари, меҳнат бозорига кириш имкониятини ошириш, бепул психологик, соғлиқни сақлаш ёрдами кўрсатиш;

-Профилактика инспекторлари ва маҳаллий жамоат марказларининг роли-аёлларга махсус назорат, қўллаб-қувватлаш ва тарбия ташаббуслари олиб бориш, ҳуқуқий маслаҳатлар, кундалик ҳуқуқий ҳуқуқ тўғрисида маълумотларни тарқатиш, аёллар ўзгарган ҳаётга рўёбга чиқиши (реинтеграция) учун жамоа даражасида дастак ташкил қилиш;

-Ҳуқуқий асослар ва суд амалиёти-судларда оилавий вазият, зўравонликнинг қайта содир этилиши тезлиги, шахснинг имкониятлари каби омиллар тўлиқ ўрганилиши зарур, ярашув (медиация) институтларини чора-тадбирлар билан балансли қўллаш, жабрланган ва айбланувчилар манфаатларини тенг ҳимоя қилиш;

¹³ https://www.gazeta.uz/uz/2025/01/31/violence/?utm_source=chatgpt.com

-Мониторинг, таҳлил ва назорат-профилактика чораларининг самарадорлигини баҳолаш ва натижаларга қараб янги чоралар киритиш, рецидивчилар билан ишлаш натижаларини, қайси омиллар кўпроқ рецидивга сабаб бўлаётганини аниқлаш.

Аёллар учун рецидив жиноятларнинг махсус мисолларини куриб \уларни таҳлилини қиладиган бўлсак 2023 йилда Бухорода бир аёл “рецидивист” сифатида ушланди. У илгари Жиноят кодексининг 135-моддаси 2-қисми (одам савдоси) билан судланган эди. Кейин у таниқли фукарога “ваъда” қилган, жинсий алоқа қилиш учун А.Д. исмли аёлни таъминлаб беришга ва унинг учун пулини олишга уринганлиги аниқланган. Бу ҳолатда, мазкур шахс рецидив ҳолатига киритилиб, Жиноят кодексининг 131-моддаси 4-қисми (қўшмачилик ёки фоҳишахона сақлаш) билан жиноят иши қўзғатилган¹⁴. Биринчи жиноят содир этган шахс қайта жиноят қилиш эҳтимоли юқори бўлиши мумкин, айниқса агар ижтимоий, иқтисодий шароит ёки назорат етишмовчилиги бўлса. Судланганлик тугашидан кейинки даврда (шафқатсиз назорат, реабилитация йўқлиги) жиноятқа қайтиш хавфи мавжуд. Тергов жараёнида аёлнинг фоҳишахона очиш мақсадида одамларни жалб қилишга уринишлари аниқланган. Унинг ҳаракатлари аниқ далиллар билан тасдиқланган. Ушбу ҳолатда, аёлнинг қайта жиноят содир этиш эҳтимоли юқори бўлгани сабабли, унинг ҳаракатлари қонунга зид деб топилган. Суд жараёнида унинг илгари судланганлиги ва жиноятни қайта содир этиш хавфи инобатга олинган.

Мазкур мақолада аёллар ўртасида рецидив жиноятчиликнинг хусусиятлари, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бу жараёнда профилактика инспекторларининг роли ҳар томонлама таҳлил қилинди. Таҳлиллар шуни кўрсатдики, рецидив жиноятларнинг олдини олишда фақат жазо чоралари билан чекланиш самарасиз ҳисобланади. Аксинча, аёллар ўртасидаги жиноятчиликни, айниқса қайта жиноят содир этиш ҳолатларини камайтириш

¹⁴ https://xabar.uz/post/buxoroda-uyida-fohishaxona-ochgan-recidivist-ayol-aniqlandi?utm_source=chatgpt.com

учун ижтимоий, иқтисодий ва психологик кўмак, ҳуқуқий саводхонликни ошириш, жамиятдаги гендер стереотипларни йўқотиш каби мураккаб, кўп босқичли ёндашув талаб этилади. Профилактика инспекторлари ушбу жараёнда муҳим фигуралардан бири сифатида, аёлларнинг ҳаётга қайта мослашиши, ҳуқуқий ва психологик ёрдам олиши, иш билан таъминланиши, ҳамда жамиятда ўз ўрнини топиши учун мақсадли ва тизимли иш олиб боришлари лозим. Мақолада таъкидланганидек, рецидивнинг камайиши — бу нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, балки бутун жамиятнинг ҳамкорликдаги саъй-ҳаракатлари самараси бўлиши керак. Шу сабабли, рецидив жиноятлар профилактикасини янада такомиллаштириш учун давлат сиёсати, қонунчилик, маҳалла тизими ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасида самарали ҳамкорликни кучайтириш, профилактика инспекторларининг салоҳиятини ошириш ҳамда аёлларга йўналтирилган индивидуал ёндошувни йўлга қўйиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. — Т., 2017. — 104 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси <https://lex.uz/docs/-6445145>.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2019-йил 2-апрелдаги “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорати тўғрисида”ги ЎРҚ-532-сон қонуни <https://lex.uz/docs/-4494709>.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2019-йил 2-сентябрдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎРҚ-561-сон қонуни <https://lex.uz/docs/4494709>.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2017-йил 11-сентябрдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги ЎРҚ-445-сон қонуни <https://lex.uz/docs/-3336169>.

6. Ўзбекистон Республикасининг 2016-йил 16-сентябрдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги ЎРҚ-407-сон қонуни <https://lex.uz/docs/-3027843>.

7. Ўзбекистон Республикасининг 2014-йил 14-майдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-371-сон қонуни <https://lex.uz/docs/-2387357>.

8. Ўзбекистон Республикасининг 2010-йил 29-сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратчилик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-263-сон қонуни <https://lex.uz/docs/-1685726>.

9. Gazeta.uz. “World Bank” (2024, 28 март).

10. Gazeta.uz. “World Bank — Women” (2024, 5 март).

11. Ўзбекистон Республикаси Бош вазирлиги. «2380-рақамли рўйхат» веб-саҳифаси. (pm.gov.uz)

12. Gazeta.uz. «Poverty» мақоласи, 3 январ 2022.

13. Nhrc.uz. «Гендер тенглик: миллий стратегия, устувор мақсадлар, истиқбол вазифалари».

14. Lex.uz, манба № 111453: Фестингер, Л. A Theory of Cognitive Dissonance. 1957.

15. Lex.uz, манба № 111453: Мертон, Р. Social Structure and Anomie. 1938.

16. Stein, K. Women and Crime: Psychological Perspectives. 2010. (Lex.uz, ҳужжат № 2387357)

17. Daryo.uz. (асосий веб-сайт)

18. Gazeta.uz. «Айолларга nisbatan zo‘ravonlik uchun tajovuzkorlar qanday jazolanyapti ...» мақоласи, 31 январ 2025.

19. Xabar.uz. «Бухорода уйида фоҳишахона очган рекидивист айол аниқланди» мақоласи.